

ҰЛТШЫЛДЫҚ ҰЛТТЫҚ ҚҰРЫЛЫСТЫҢ ТҮРІ РЕТІНДЕ*

¹*Насимов Мұрат Өрленбайұлы, ²Паридинова Ботагөз Жаппарқызы*

¹*nasimov_m@mail.ru, ²filosof.sokrat.86@mail.ru*

¹*Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті
(Қызылорда, Қазақстан); ҚР ҒЖБМ ҒК Философия, саясаттану
және дінтану институты (Алматы, Қазақстан)*

²*Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті
(Қызылорда, Қазақстан)*

¹*Nassimov Murat, ²Paridinova Botagoz*

¹*nasimov_m@mail.ru, ²filosof.sokrat.86@mail.ru*

¹*Korkyt Ata Kyzylorda University (Kyzylorda, Kazakhstan); Institute of
Philosophy, Political Science and Religious Studies
of the CS MSHE RK (Almaty, Kazakhstan)*

²*Korkyt Ata Kyzylorda University (Kyzylorda, Kazakhstan)*

Аңдатпа. Бұл мақалада ұлтшылдық ұғымының ұлттық құрылыстың түрі ретінде ғылымда қалыптасқан негізгі көзқарастар талқыланады. Ұлтшылдық ұлттық құрылыс процесінде әлеуетті күш ретінде қызмет атқарады. Ұлтты құру белгілі бір географиялық аумақта бірегейлік, ортақ құндылықтар және біртұтас саяси қауымдастықтың ортақ сезімін дамыту үшін адамдар тобының күш-жігерін білдіреді. Бұл тұрғыда ұлтшылдық идеология және адамдардың белгілі бір ұлтқа қатысты ұжымдық санасы мен лоялдығына ықпал ететін сезімдер жиынтығы ретінде әрекет етеді. Ұлтшылдықтың ұлттық құрылыс процесіне ықпал ететін мәдени бірегейлік, саяси бірлік, әлеуметтік тұтастық, мемлекеттілік пен азаматтық, экономикалық даму және постколониалдық контексттегі ұлттық құрылыс тәсілдері осы зерттеу жұмысының гипотезасын құруға негіз болды. Ұлтшылдық шеңберіндегі бірегейлік пен бірлікті нығайту, саяси жұмылдыру, мемлекеттілік және басқару, экономикалық даму және постколониалдық бірегейліктің ұлттық құрылыс процесіндегі өзектілігі мен сыни көзқарастарына талдау жүргізілді. Зерттеуде ұлтшылдық аясындағы отандық ғалымдардың шетелдік журналдарда жарияланған тұжырымдары жүйеленді. Ұлтшылдықты ұлттық құрылыстың түрі ретінде қарастыру ерекшеліктерін анықтау барысында бірнеше тұжырымдарға саяси талдау жасалды. Зерттеу тәсілдері интеграцияланған және мультиәдістемелік стратегияны көрсетеді. Авторлар диалектикалық, салыстырмалы, құрылымдық-функционалдық, сипаттамалық әдістерге көңіл бөлді.

Түйін сөздер: ұлтшылдық, ұлттық құрылыс, бірегейлік, ынтымақтастық, бірлік, постколониалдық, мәдениет.

---

* Берілген мақала AP14871508 «Қазақстандағы ұлттық құрылыс аясындағы исламизация үдерісі: интеграциялық және дезинтеграциялық әлеуеті» ғылыми жобасы аясында дайындалды.

Кіріспе

Ұлттық құрылыс контекстіндегі ұлтшылдық түсінігінің өзектілігі ғалымдар арасында үнемі талқыланып жүрген тақырып болып табылады. Зерттеушілер көзқарастары тарихи контекст, мәдени динамика және геосаяси ойлар секілді түрлі факторлармен құрылатындығы байқалады. Ұлтшылдықты ұлттық құрылыстың түрі ретінде қарастырудың басты себебі ұлттың бірегейлігін қалыптастыру мен шоғырландырудағы шешуші рөлімен түсіндіріледі. Демек, ұлтты құру ортақ тарихы, мәдениеті және тілі бар адамдар тобының біртұтас және нақты ұлттық бірегейлігін қалыптастыратын процесті білдіреді. Осы тұрғыда ұлтшылдық ұлттар арасындағы тиесілілік пен лоялдылық сезімін тәрбиелейтін біріктіруші күш ретінде қызмет етеді. Сондықтан ұлтшылдықтың ұлттық құрылыс процесіне ықпал ететін бірнеше тәсілдері осы зерттеу жұмысының гипотезасын құруға негіз болды:

1. Мәдени бірегейлік [1]: ұлтшылдық мәдени бірегейлікті насихаттауды және сақтауды қамтиды. Бұл тарих, тіл, дәстүрлер және рәміздерді дәріптеуді жүзеге асырады. Мәдени көріністер арқылы ұлттар адамдарды біріктіретін ортақ тарихты құру негізінде тиесілілік пен сабақтастық сезімін нығайта алады.

2. Саяси бірлік [2]: ұлтшылдық саяси салада біріктіруші күш бола алады. Бұл қағида шекаралары, үкіметі мен институттары анықталған егемен, тәуелсіз мемлекет құрудан басталады. Ортақ мақсаты бар ұлт идеясы азаматтар арасындағы ынтымақтастық сезімін нығайтып, саяси қауымдастық негізін қамтамасыз етеді.

3. Әлеуметтік тұтастық [3]: ұлтшылдық ортақ бірегейлік пен құндылықтарға назар аудару арқылы әлеуметтік бірігуді ынталандырады. Бұл ел ішіндегі азаматтар арасында әлеуметтік байланыстар мен өзара жауапкершілік сезімін қалыптастыруға көмектеседі. Әлеуметтік тұтастық қоғамдағы тұрақтылық пен ынтымақтастықты қалыптастырады.

4. Мемлекеттілік және азаматтық [4, 561-577 бб.]: ұлтшылдық азаматтық тұжырымдамасымен тығыз байланысты. Азаматтық кімнің ұлтқа жататынын және кімнің саяси қауымдастықтың мүшесі болып саналатынын анықтайды. Осы мүшелік сезімі мемлекет пен оның азаматтары арасындағы қатынастарды реттейтін құқықтарды, міндеттерді және құқықтық базаны белгілейді.

5. Экономикалық даму [5]: ұлтшылдық көңіл-күй ұлттық мақтаныш және елдің өркендеуін қолдау сезімін арттыру арқылы экономикалық дамуға ықпал ете алады. Экономикалық саясат пен бастамаларды ұлттық мүдделер тұрғысында инвестициялар, инновациялар және азаматтар арасындағы ынтымақтастықты ынталандыруға болады.

6. Постколониалдық контексттегі ұлттық құрылыс [6]: постколониалдық контексттегі ұлтшылдық тәуелсіздікті бекітуде, мәдени және саяси дербестікті қалпына келтіруде негізгі рөл атқарады. Бұл процесс отаршылдық мұрадан өзгеше жаңа ұлттық бірегейлікті қалыптастыру құралы болып табылады.

Осы тұста ұлтшылдықтың ұлттық құрылыс процесіндегі өзектілігі мен сыни көзқарастарына мән берген жөн деп санадық.

Бірегейлік пен бірлікті нығайту:

Өзектілігі: ұлтшылдық ұлтты құруда, ортақ бірегейлікті қамтамасыз етуде және халықтың түрлі топтарының бірлігіне ықпал етуде елеулі орын алады [7]. Бұл ортақ тарихи, саяси, мәдени және т.б. байланыстарға негізделген тиістілік сезімін қалыптастыруға көмектеседі. *Сын:* кейбір сыншылар ұлтшылдыққа ерекше назар аудару оқшаулану тәжірибесі, азшылықтардың ықтимал маргиналды топқа айналу және әлеуметтік келісімге кедергі келтіруі мүмкін деп санайды. Ұлтшылдық саяси режимдер мен қоғамдық игіліктермен қамтамасыз етуге қысым жасап, қақтығыстың түрлі үлгілерін әкелуі мүмкін [8]. Сондықтан біріктіретін ұлттық бірегейлік пен әралуандылықты құрметтеу арасындағы тепе-теңдік ізденісі бірлікке үндейді.

Саяси жұмылдыру:

Өзектілігі: Ұлтшылдық күрес/соғыс, тәуелсіздік қозғалыстары, дағдарыстар кезінде саяси жұмылдырудың әлеуетті құралы бола алады [9]. Демек, ұлтшылдық азаматтарды ортақ істің төңірегіне жинап, ұжымдық әрекет пен саяси өзгерістерді ынталандыра алады. *Сын:* әлеуетті ұлтшылдықты саяси мақсаттарда қолданғанда, авторитарлық беталыстарға, қоғамдағы келіспеушіліктерді басуға және демократиялық қағидалардың эрозиясына әкеледі [10]. Бұл тұста патриоттық жұмылдыру мен демократиялық құндылықтар арасындағы тепе-теңдікті анықтаған жөн.

Мемлекеттілік және басқару:

Өзектілігі: ұлтшылдық басқарудың құқықтық негіздері мен институттарын қамтамасыз ете отырып, егеменді мемлекет құруға ықпал жасайды [11]. Азаматтық ел ішіндегі жеке тұлғалардың құқықтары мен міндеттерін анықтауға көмектеседі. *Сын:* ұлтшылдыққа шамадан тыс мән беру ортақ құндылықтар, демократиялық қағидалар мен заң үстемдігінің сүбелілігін елемеге әкеледі [12]. Сондықтан тиімді басқару ұлттық бірегейлік пен бірлескен басқару арасындағы теңгерімді талап ететіндігін ескеру қажет.

Экономикалық даму:

Өзектілігі: ел ішіндегі ұлтшылдық көңіл-күй мемлекеттегі сауда-саттықтың дамуына әсер етіп, әлеуетті экономиканы құруға негіз бола алады [13]. Экономикалық саясат ұлттық мүдделер аясында жүзеге асатын болса, инвестицияларды тартуды арттыруға болады. *Сын:* экономикалық ұлтшылдық шектен шыққан жағдайда жаһандық ынтымақтастық пен экономикалық өсуге кедергі келтіретін протекционизмге әкеледі [14]. Сондықтан тұрақты даму үшін ұлттық мүдделер мен халықаралық ынтымақтастық арасындағы теңгерімнің болғанын дұрыс көреміз.

Постколониалдық бірегейлік:

Өзектілігі: постколониалдық тұрғыда ұлтшылдық тәуелсіздікті бекіту, мәдени бірегейлікті қалпына келтіру және отаршылдық мұрасын жеңу

үшін қажет [15]. Ұлтшылдық постколониалдық ұлттық құрылыста қуатты күш болғанымен, оның күрделі мәселелерін мұқият басқарған дұрыс. Тәуелсіздікті бекіту мен ұлттық құрылысты ілгерілету арасындағы теңгерімді табу постколониалдық мемлекеттердің ұзақмерзімді тұрақтылығы мен табысы үшін маңызды. *Сын:* постколониалдық шарттардағы ұлтшылдық бөлінулер мен теңсіздіктерді жалғастырмауы үшін түрлі мәдени және этникалық топтарға құрмет көрсетуге мән берген жөн [16]. Постколониалдық шарттарда қуатты, тұрақты және үйлесімді ұлтты құру үшін ұлтшылдыққа жан-жақтылықты қамтитын инновациялық көзқарас қажет.

Жоғарыда айтылған тұжырымдарға сәйкес, ұлттық құрылыс шеңберіндегі ұлтшылдықтың маңызы көп қырлы деп айтуымызға болады. Ұлтшылдық біріктіруші күш пен мақсат сезімін қамтамасыз ете алғанымен, ұлттық құрылыстың тұрақты дамуы және оң нәтижелерге жету үшін әралуандылықты құрметтеу және демократиялық құндылықтарды ұстану қағидаларына сәйкес келуі керек. Ұлтшылдықтың шамадан тыс болуы ксенофобия, кемсітушілік және ел ішінде де, мемлекеттер арасында да қақтығыстарға әкелуі мүмкін. Біртұтас ұлттық бірегейлікті нығайту мен әралуандылықты құрметтеу арасындағы тепе-теңдікке қол жеткізу тұрақты ұлттық құрылыс үшін маңыздылығы жоғары. Осы тепе-теңдікке қол жеткізу біртұтас және тұрақты қоғам құруда ерекше мәнге ие.

Зерттеу тақырыбының өзектілігіне байланысты мақалада келесі сұрақтарға жауап іздейміз: (1) ұлтшылдықты ұлттық құрылыстың түрі ретінде қарастырудың қандай ерекшеліктері бар? (2) ұлтшылдық аясында отандық ғалымдар шетелдік журналдарда қандай тұжырымдар ұсынады?

Зерттеу әдіснамасы

Зерттеуде ұлтшылдық және ұлттық құрылысқа қатысы бар ғылыми әдебиеттер, теориялар мен бақылаулар негізге алынды. Бұл ұлтшылдық пен ұлттық құрылыс мәселелеріне қатысты қолданыстағы білім мен теориялық негіздердің берік негізін білдіреді. Ғылыми әдебиеттерді пайдалану зерттеуімізде белгіленген тұжырымдамалар мен қорытындылардың негізделгенін көрсетеді. Авторлар ғылыми зерттеулерді талдау барысында диалектикалық, салыстырмалы және құрылымдық-функционалдық әдістерге назар аударды. Алынған нәтижелер сипаттамалық әдіс арқылы да талданды. Диалектикалық әдісті қолдану зерттеу пәні шеңберіндегі қайшылықтар мен динамикаға бағытталған аналитикалық тәсілді қамтыды. Ұлтшылдық пен ұлттық құрылыс тұрғысындағы диалектикалық әдіс мәдени бірегейлік пен экономикалық даму секілді т.б. категориялар арасындағы қайшылықтар мен өзара әрекеттестікті анықтады. Салыстырмалы әдіс түрлі контексттерде ақпарат алуымен құнды. Біздің зерттеуімізде бұл әдіс ұлттық құрылыс процесін жеңілдететін және тежейтін ұқсастықтар, айырмашылықтар және заңдылықтарды айқындауды қамтыды. Құрылымдық-функционалдық әдіс

зерттеу нысанының түрлі элементтері болып табылатын категориялардың зерттеу пәніне әсерін талдайды. Біздің зерттеуімізде осы әдіс мәдени бірегейлік, саяси бірлік және экономикалық даму сынды т.б. ұлтшылдықтың түрлі аспектілері арасындағы ұлттық құрылыс процесін қалыптастыру мәселесін түсінуге көмектесті. Сипаттамалық әдісті қолдану нәтижелерді жүйелі түрде көрсетуді қамтыды. Ғылыми әдебиеттер, теориялар және бақылаулардан алынған тұжырымдар ұлтшылдықтың түрлі аспектілері мен олардың ұлттық құрылысқа ықпалы туралы жан-жақты шолуды қамтамасыз етті. Зерттеуде пайдаланылған алуан түрлі әдістер мақаламыздағы ұлтшылдық ұлттық құрылыстың түрі ретіндегі нақты түсініктерін беруге бағытталды. Диалектикалық және салыстырмалы әдістер пәнді динамикалық тұрғыда зерттеуге, құрылымдық-функционалдық әдіс түрлі компоненттер арасындағы қатынасты анықтауға мүмкіндік берді. Сипаттамалық әдіс біздің зерттеуіміздің нәтижелерін нақты көрсетуді қамтамасыз етті. Жалпы, осы әдістердің үйлесімділігі біздің зерттеуіміздің сенімділігі мен толықтығын арттырады, ұлтшылдық ұлттық құрылыстың түрі ретіндегі көзқарастарды мұқият талдауға мүмкіндік береді.

Ұлтшылдықты ұлттық құрылыстың түрі ретінде көрсететін тұжырымдар

Мемлекеттік құрылыстың жүйелік тәуекелдерін басқарудағы бірегейлік саясатында [17] ұлтшылдыққа мән берген жөн деп ойлаймыз. Ғалымдардың пайымдауынша, еліміздегі ұлттық құрылыс саясатының эволюциясы мемлекеттіліктің этно-мәдени, азаматтық-саяси негіздерін жаңартқан тактикалық бағдарларының кезектесуімен сипатталды. Қазіргі уақытта қалыптасып келе жатқан жалпықазақстандық мәдениет этно-мәдени және азаматтық бірегейліктің өзіндік элементтері ретінде өзара келісілген дамудың негізіне айналғаны тұжырымдалады. Жалпықазақстандық мәдениет жүйесінде ұлттың азаматтық және этно-мәдени үлгілері жалпыұлттық қазақстандық бірегейліктің өзін-өзі ұйымдастыру процесінің тартушылары болып табылатындығы жүйеленеді. Ғалымдар қазіргі Қазақстан ахуалында ұлттық құрылыстың тәуекелдерін басқарудағы оңтайлы бірегейлендіру саясаты сәйкестендіру үлгілерінің барлық жиынтығы көзқарасын қабылдау, өзара тежеу мен тепе-теңдік тетіктері арқылы қарама-қайшы сәйкестіктердің динамикалық теңгерімін сақтау қажет деген қорытындыға келеді. Дегенмен, ұлттық құрылыстағы жүйелі тәуекелдерді басқарудағы ұлтшылдықтың мағынасы күрделі және даулы. Бұл тұста еліміздегі ұлттық құрылыс шарттарында азаматтық және этникалық ұлтшылдық арасындағы айырмашылық бірегейлік саясатын қалыптастыруда шешуші рөл атқарады деп ойлаймыз. Азаматтық ұлтшылдық түрлі этникалық топтарды азаматтыққа негізделген ортақ ұлттық бірегейлікке біріктіруге ұмтылатын саяси бірегейлік пен мемлекеттік институттарға назар аударады. Этникалық

ұлтшылдық болса, ортақ мұра, тіл және мәдениетке көңіл бөледі және үстем этникалық топтың бірегейлігіне басымдық береді. Қарама-қайшылық ұлтшылдықтың осы екі түрінің түрлі бағытта жүретіндіктен туындайды: азаматтық ұлтшылдық барлық этникалық топтардың интеграциясына ықпал жасайды; ал этникалық ұлтшылдық бір топтың мәдени және саяси үстемдігінің басымдығына әкелуі ықтимал. Еліміз ұлттық құрылыс тәуекелдерін басқару барысында осы қарама-қарсы күштердің тепе-теңдік сақтауын мұқият бақылауы керек. Азаматтық ұлтшылдық көзқарас халықтың этникалық тамырымен бірегейленген топтарды алшақтатуы мүмкін, этникалық ұлтшылдық көзқарас әлеуметтік бірлікке нұқсан келтіріп, көпэтносты мемлекет ішінде алауыздық тудыруы мүмкін. Осы себеп-салдар азаматтық және этникалық ұлтшылдық арасындағы айырмашылықты айқындап қана қоймай, Қазақстанның бірегейлік саясатында екеуін теңестірудің маңыздылығын көрсетеді. Өз ұлтымен әлеуетті сәйкестендіру және оның артықшылығына сенімді анықтайтын ұлтшылдық елдің жүйелік тәуекелдерін жеңу қабілетіне оң және теріс салдар туындатады. Жағымды жағына келсек, ұлтшылдық сезімі халық арасында бірлік пен ынтымаққа ықпал жасап, ортақ бірегейлік пен мақсатты қалыптастырады. Дағдарыс, табиғи апаттар, экономикалық құлдырау секілді т.б. төтенше жағдайлардан туындаған жүйелі тәуекелдер кезінде біртұтас ұлт тиімді әрекет жасайды. Ұлтшылдық ұжымдық жауапкершілік пен тұрақтылық сезімін де дамыта алады. Алайда, шектен тыс ұлтшылдық пен оның ерекше түрлері қоғам дамуы үшін қауіпті. Осы күрделі мәселелерді шешуде жаһандық ынтымақтастықты елемеу тек ішкі мәселелерге назар аударуға әкеледі. Жүйелік тәуекелдерді басқару тұрғысында ұлттық бірлікті нығайту мен әлемнің өзара байланысын тану арасындағы тепе-теңдікті табудың өзектілігі жоғары. Мемлекеттік саясат жаһандық ынтымақтастық құндылығына нұқсан келтірмей, ынтымақтастықты ынталандыратын ұлтшылдықтың жауапты түрін дамытуы тиіс. Ұлттық бірегейлікті де, халықаралық ынтымақтастықты да бағалайтын ұлттық құрылысқа шынайы көзқарас қазіргі әлемнің көп қырлы мәселелерін шешуде тиімдірек болады. Сайып келгенде, жүйелік қатерлерді басқарудағы ұлтшылдыққа қатысты кез келген саясаттың сәттілігі нақты тәуекелдердің сипаты және таңдалған тәсілдердің салдарын мұқият қарастыруға байланысты деп ойлаймыз.

Патриотизм барған сайын ұлтшылдыққа айналып барады [18]. Ғалымдардың пайымдауынша, бүгінде біз қоғамымызда дәстүрлі қазақстандық патриоттық сананың жоғалып бара жатқанына куә болып отырмыз. Бұл қоғамдық санада қалыптасқан немқұрайлылық, дарашылдық, өзімшілдік, арысздық, мемлекет пен қоғамдық институттарды менсінбеу, негізсіз агрессияның кең етек алуынан көрінеді. Ғалымдар мақалада күрделі де сан қырлы құбылыс болып табылатын ұлттық тәрбие мен өскелең ұрпақ тәрбиесінің негіздері туралы зерттеу нәтижелерін баяндайды. Авторлар қазіргі уақытта білім берудегі мәдениеттер алуандығы идеясын жүзеге

асыру мүмкін емес екендігін айқындайды. Сондықтан да болар Еуропа мен әлемнің көптеген елдері дәстүрлі білім негіздеріне бет бұрып, дін моральдық компонент ретінде өз орнын тауып жатыр. Мақалада еліміздің жастарының адамгершілік-рухани даму жағдайына теориялық талдаудың нәтижелері беріледі. Зерттеу нәтижелерінде жастарды қалыптастыруда түбегейлі өзгерістер қажеттілігі айтылады. Білім берудегі мәдениеттер алуандығы идеясын негізсіз деп санау білім беру тәсілдерін қайта бағалауды талап етеді. Дәстүрлі құндылықтарға оралу және діннің моральдық бағдар ретіндегі мәні патриоттық санада қабылданатын ұлтшылдықтың төмендеуіне реакция болмақ. Осылайша, әлеуметтік құндылықтардың өскелең ұрпаққа тигізетін әсерін сыни тұрғыдан сараптау және жастарды тәрбиелеуге қатысты көзқарасты өзгерту қажет деп түйіндейміз. Сондай-ақ, ұлтшылдық, патриотизм және дәстүрлі құндылықтардың қоғамдық сананы қалыптастырудағы мағынасы арасындағы өзара әрекеттестікке мән беру қажет.

N. Tsyrempilov, U. Bigozhin және B. Zhumabayev [19] мақаласында 2017 жылы елімізде «Рухани жаңғыру» ұлттық бағдарламасы аясында басталған «Қазақстанның киелі жерлерінің географиясы» жобасы қарастырылады. Жобаның ресми жарияланған мақсатына тәуелсіз Қазақстанның тарихи жады үшін елеулі жерлері мен географиялық нысандарына ел тұрғындарының патриоттық сезімін ояту жатады. Авторлар жобаның нақты мақсаты ұлттық аумақтандыру, кейбір таңбалар мен тәжірибелерді таңдау, кодтау және артикуляциялау және «ұмыту» арқылы кеңістік семантикасын қайта кодтау деп ұсынады. Сараптамалық сұхбаттар мен ресми құжаттарға негізделген талдау көрсеткендей, постколониалдық кезең процесі Қазақстанның этно-ұлттандыру үрдісіне сәйкес келеді, азаматтық ұлт туралы дискурс ресми деңгейде жаңғыртыла береді, нақты қызмет еліміздің қазақ ұлты мемлекеті ретіндегі идеясын нығайтуға көбірек бағытталады. «Қазақстанның киелі жерлерінің географиясы» жобасы шынында да Қазақстан тұрғындарының патриоттық және белгілі бір дәрежеде ұлтшылдық сезімін оятуға көмектеседі. Осы одақты дамытудың бірнеше нұсқаларын айтуға болады. Мәселен, белгілі бір географиялық көрікті жерлерді, аймақтарды ел тарихындағы атаулы оқиғалармен ұштастыру мәдени бірегейліктің әлеуетті сезімін дамытады. Адамдар бұл жерлерге мақтаныш пен сүйіспеншілікті сезініп, елдің өткені мен бүгінінің ажырамас бөлігі ретінде қарастырады. Алайда, киелі география туралы ойларды насихаттауға сақтықпен қарау керек. Ұлтшылдық біріктіруші күш бола алатынына қарамастан, нәтижелер мұқият өңделмесе, ұлтшылдықтың ерекше түрлерін дамытады. Мәдени және географиялық мұраға мақтаныш сезімі мен әралуандылық, ынтымақтастыққа ашықтық арасындағы тепе-теңдік ұлттық бірегейлікті сақтауға септігін тигізеді.

Қазақстандағы тарих пен ұлттық құрылысты түсіндірген еңбегінде D. Kaliyev [20] орыстандыру және қазақтандыруға қатысты тұжырымдамалар, мемлекеттік құрылыс пен ұлтшылдық мәселелерін қарастырады.

Автордың пайымдауынша, мемлекеттің дамуында тарихтың алатын орны зор. Бүгінгі таңда тарих ғылымына және оның мақсаттарына көзқарас өзгерді, мәселелерге этникалық фактор қосылып, тарихи өткеннің әлеуметтік, мәдени және рухани бөлігі зерттелуде. Жаңа тәсілдер халық тарихының тұтас бейнесін жасауға көмектеседі. Зерттеудің өзектілігі Қазақстанның кешенді тарихи моделін құру қажеттілігімен түсіндіріледі. Сондықтан ғалым зерттеудің жаңалығы ретінде ресми, мемлекеттік тарих пен этникалық нарративтердің, әсіресе, әлеуметтік-мәдени өлшем үйлесімінде екенін айтады. Бұл зерттеу қазіргі кезеңдегі мемлекеттік тарихнама көптеген этникалық құрамдастарды қамтитындығын, «балама» тарих саласында параллель ұлттық тарихи мектеп жұмыс істейдігі туралы қорытынды жасауға мүмкіндік берген. Расында да, бұл мақала ұлттық тарихты, әсіресе Қазақстан ахуалында зерттеуге қатысты бірнеше негізгі ойларды қамтиды. Жалпы кез келген әлеуметтік-гуманитарлық зерттеулерде этникалық фактордың өзектілігі артып келе жатқанын мойындауымыз қажет. Бұл мемлекеттің тарихы түрлі этностармен тығыз байланысты екенін түсінуді білдіріп, олардың үлестері мен тәжірибесін ескеру қажеттілігін көрсетеді. Орыстандыру және қазақтандыру ұғымдарын зерттеу мемлекеттің дамуына сыртқы күштердің ықпалына назар аударатырып, мәдени және тілдік әсерлер арасындағы тарихи процестерді анықтауды жүктейді. Ұлттық құрылыс және ұлтшылдық мәселелеріне тереңірек үнілу де көп мәселелер туындатады. Қазақстан контекстінде ұлттық құрылыс және ұлтшылдық тұжырымдамаларының тарихи тамырларын дәйектеу бірегейлік пен ұлттық сананың қалыптасуындағы даму барысын айқындауға көмектеседі.

S. Shylmambetov және B. Saparov [21] мақаласында Жәдидшілдік қозғалысына назар аударылып, ұйымның қазақ ұлттық бірегейлігін қалыптастырудағы маңызы анықталады. Зерттеу жұмысындағы талқылау Қазақстанның аймақтық ерекшеліктері контекстінде екендігін байқатады. Бұл қозғалыстың ықпалы аймақтың нақты тарихи, мәдени және географиялық жағдайына байланысты өзгеруі мүмкін екенін көрсетіп отыр. Орыс тарихнамасындағы этникалық ұлтшылдықты атап өту Жәдидшілдік қозғалысының қазақтың ерекше ұлттық бірегейлігінің дамуына үлес қосқанын зерттеуді айқындайды. Бұл аспект қазақ халқының ұжымдық бірегейлік сезімін қалыптастырудағы қозғалыстың қызметін зерттеуге мүмкіндік береді. Сондықтан бұл мақалада Жәдидшілдік қозғалысының қазақтың ұлттық бірегейлігінің қалыптасуына тигізген ықпалы жан-жақты сараланған деп айта аламыз. Аймақтық ерекшеліктер негізінде және орыс тарихнамасы аясында пікірталас тудырған ғалымдар діни, пантюркистік және ұлтшылдық элементтерді қамтитын қозғалыстың көп қырлы аспектілерін зерттеуге тырысады. Бұл тәсіл осы кезеңде қазақ халқының бірегейлігін қалыптастырған тарихи процестерді тереңірек түсінуге әсер етеді.

C. Schenk [22] пікірінше, мигранттар «біз оларға қарсымыз» ұлтшылдық құрылымына нақты сәйкес келетін қарапайым және айқын Бөтендер. Ғалымның айтуы бойынша, азаматтық туралы кейбір әдебиеттерді

қоспағанда, мигранттардың бірегейлігіне арналған көптеген ғылыми жұмыстар ұлтшылдықты зерттеу барысында нақты байланыстардан аулақ болады. Бұл тұста академиялық салада мигранттардың бірегейлігі туралы пікірталастар ұлтшылдықты зерттеу үшін қолданылатын құрылымдардан өзгеше болуы мүмкін деген ой туғызады. Мұның ықтимал себептері көптеген тұжырымдармен сәйкес келеді. Мәселен, көші-қон туралы қазіргі ғылыми түсініктер жаһандану және трансұлтшылдыққа мән береді. Ғалымдардың көпшілігі бірегейліктің өзгергіштігі, қауымдастықтардың шекаралар арқылы байланысы және мигранттар қабылдаушы қоғамның өміріне белсенді қатыса отырып, өз елдерімен байланыста болады деген идеяны айтады. Тұжырым ұлтшылдық туралы дәстүрлі, аумақтық өзара әрекеттер идеялары айырмашылығынан туындайды. Ұлтшылдық туралы ғылыми пікірталастар сыни сипатта болады және оның ерекше тенденциялары, этноцентризм және қақтығыстарды өршіту әлеуетіне назар аударылады. Сондықтан мигранттардың бірегейлігін зерттеу бір ұлттық бірегейлікті емес, әралуандылық пен гибридтілікке негізделген көпмәдениетті тәсілді қабылдауынан туындайды. Жалпы мигранттардың бірегейлігі күрделі және көп қырлы болғандықтан, нәсіл, этникалық тиістілік, дін және әлеуметтік-экономикалық мәртебе секілді ұлтшылдықтан тыс факторлармен қалыптасады. Демек, ғалымдар тек ұлтшылдық парадигмаларға сүйенбей, осы күрделілікті ескеретін пәнаралық тұжырымдарды пайдалануды тиімді санауы мүмкін.

***Ұлтшылдық аясындағы отандық ғалымдардың
қазақ мәдениетіне қатысты тұжырымдары***

G. Shashayeva және Z.Z. Moldabekov [23] мақаласында ұлтты құруда өзгеріп жатқан үлгілер мен қазақ мәдениетіндегі қонақжайлылық пен музыканың маңызы қарастырылады. Авторлар келтірген дәлелдер негізінде Кеңес Одағынан тәуелсіздік алғаннан кейінгі қазақ көшпенділерінің халықтық мәдени әдет-ғұрыптары мен мұраларының жаңа ұлттың пайда болуындағы іргелі орнын айқындайды. Мақалада қазақтың қонақжайлылығы мен музыкалық дәстүрі постколониалдық ұлттық құрылыстың мақсаттарына қызмет ететіні айтылады. Көптеген ғалымдар ұлтшылдық отаршылдықтан азат етудің стратегиясы болуы мүмкін деп санайды. Осы мақала да аталмыш көзқарасты ұстанады. Шынында да, тарихқа қарасақ, ұлтшылдық отаршылдық биліктен босау үшін күресте әлеуетті тетік ретінде әрекет етті. Өйткені, ұлтшылдық ортақ тарихы, мәдениеті және бірегейлігі қалыптасқан адамдар арасында бірлік сезімін оята алады. Бұл бірлік отаршыл державаларға қарсы әлеуетті күшке айналады және азаттықтың ортақ мақсатына жету үшін азаматтарды біріктіреді. Ұлтшылдық көп жағдайда мәдени бірегейлікпен астасады, ал мәдени мұраны сақтау қарсылықтың күшті түрткісіне айналады. Отарланған қоғам тәуелсіздік үшін күресті өздерінің ерекше мәдени дәстүрлерін қалпына келтіру және сақтау құралы

ретінде қарастыратындығын ұмытпаған жөн. Ұлтшылдық отарланған халық арасында саяси сананың дамуына түрткі болады. Бұл азаматтарға өздерінің ортақ мүдделерін білуге, өз құқықтарын қорғауға және өзін-өзі басқаруды талап етуге көмектеседі. Ұлтшылдық азаттық күресте әлеуетті күш болғанымен, оның салдары күрделі болуы мүмкін. Кейде постколониалдық кезең жаңадан құрылған ұлттық мемлекет ішіндегі түрлі бірегейліктерді басқаруда қиындықтарға әкеледі және ұзақмерзімді тұрақтылық ұлтшылдық сезімдерін теңестіреді. Сонымен қатар, әрбір азаттық қозғалыстың тарихы мен нақты динамикасы ұлтшылдыққа негізделген азаттық стратегияларының түрлі нәтижелеріне шабыт береді.

XX ғасырда қазақ мәдениеті батыстану процесін бастан өткерді. Бұл екі музыкалық сала, дәстүрлі және батыстық үлгідегі ұлттық музыканың қатар өмір сүруіне әкелді. Күй идеялары осы салаларды байланыстыратын басты көпір болды. XX ғасырдың басына қарай қазақ күйі архаикалық дыбыстық еліктеуіш формалардан көркемдік жалпылау деңгейі жоғары авторлық жауһарларға дейін дамып үлгерді. Дәстүрлі күйде композиторлардың қызығушылығын тудыратын күрделі композициялық қағидаларды табуға болады. Домбыра әуенінің үйлесімділігі, оның құрылымдық ерекшеліктері мен музыкалық ойдың даму жолдары композиторлар музыкасындағы ұлттық стильдің негізгі элементтеріне айналды [24, 673 б.]. Осы тұста музыкалық ұлтшылдық түсінігіне мән беріп, қазақ күйлерінің ұлтшылдыққа ықпалын да айта кетуіміз қажет. Қазақ күйлерінің заманауи музыкаға енуі ұлттық бірегейлік пен мақтаныш сезімін тәрбиелеудің негізгі құралы бола алады. Өнер адамдары заманауи аудитория сұраныстарын тудыратын жаңа туындылар жасау үшін осы дәстүрлі формалардан шабыт ала алады. Дәстүрлі элементтердің заманауи стильдермен үйлесімділігі мәдени тамырларды сақтауға көмектеседі, көркемдік инновацияны енгізуге мүмкіндік береді. Сонымен қатар, қазақ күйлерін кеңінен насихаттау мәдениетімізді бүкіл әлемге жақсырақ танытуға септігін тигізеді. Музыка шекараны кесіп өтуге және түрлі қауымдастықтар арасындағы көпір қызметін атқара отырып, түсіну мен қабылдауға қуат береді. Осылайша, ұлттық музыка контекстіндегі музыкалық ұлтшылдық тұжырымдамасы қазақ күйлерінің ықпалы арқылы еліміздің бай мәдени мұрасы және оның ұлттық бірегейлікті қалыптастырудағы рөлін көрсетеді деп ойлаймыз.

Қорытынды

Ұлтшылдық ұлттық құрылыстың түрі ретінде талдау жүргізілген зерттеулер көп қырлылығымен сипатталады және адамзат тарихында түрлі тұжырымдармен түсіндіріліп, қолданылғаны байқалады. Ұлттық құрылысты қалыптастырудағы ұлтшылдықтың орны туралы көптеген көзқарастар бар. Ұлтшылдықты түсіндіру тарихи, мәдени және геосаяси контекстке сәйкес әр түрлі болуы мүмкін екенін бірнеше рет дәйектедік. Ұлтшылдықтың ұлттық құрылысқа оң және теріс әсері туралы пікірталастар ғылымда жалғаса беретіні

анық. Қазіргі таңда ұлтшылдық жақтастары оның біріктіруші әлеуетіне назар аударады, ал сыншылар оқшаулану тенденциялары мен қақтығыстар туындату салдарына алаңдаушылық білдіреді.

Ұлтшылдықтың ұлттық құрылыс процесіне ықпал ететін бірнеше тәсілдері авторлық қорытындылар жасауға мүмкіндік беріп отыр. Ұлтшылдықты ілгерілету *мәдени бірегейліктің* қалыптасуы мен сақталуына айтарлықтай әсер етеді. Өйткені ұлттар өздерінің бірегей мұралары мен дәстүрлерін бекітуге тырысады. Ұлтшылдық кез келген елдегі *саяси бірлікті* нығайтуда шешуші рөл атқарады. Бұл азаматтарды ортақ саяси жүйе мен институттармен сәйкестендіруге шақыруынан байқалады. Ұлтшылдық идеологияларын қабылдау қоғамдағы *әлеуметтік тұтастыққа* әсер етеді. Түрлі топтар арасындағы ортақ құндылықтар, әлеуметтік келісім және тиесілілік сезімін тудыруымен дәйектеледі. Ұлтшылдық ұлттардың тиесілілік пен қатысу өлшемдерін анықтап, *мемлекеттілік және азаматтық* ұғымдарын қалыптастырады. Ұлтшылдық *экономикалық дамуға* айтарлықтай әсер етіп, саясат, ресурстарды бөлу және ұлттық өзін-өзі қамтамасыз етуі мен өркендеуіне серпін беретін экономикалық стратегияларды қолдайды. Мәдени бірегейлік, саяси бірлік, әлеуметтік тұтастық, мемлекеттілік пен азаматтық және экономикалық дамуға қатысты ұлтшылдық көзқарастар *постколониалдық контексттегі ұлттық құрылыс* процесіне ұжымдық түрде ықпал жасайды.

Ұлтшылдық ұлттық құрылыстың түрі ретіндегі өзекті мәселелер мен сыни көзқарастар бірегейлік пен бірлікті нығайту, саяси жұмылдыру, мемлекеттілік және басқару, экономикалық даму және постколониалдық бірегейліктің ұлттық құрылысы секілді түрлі өлшемдерді қамтиды. Алайда, сыни талдау оқшаулану тенденциялары, саяси манипуляциялау және экономикалық мәселелер сияқты басқа да әлеуетті «тұзақтарды» анықтайды. Ұлтшылдықтың жағымды жақтарын демократиялық құндылықтар мен әділ даму ұмтылысымен теңдестіру ұлттық құрылыстың қиындықтарын жеңуге септігін тигізеді.

Қорытындылай келе, ұлтшылдық шеңберіндегі бірегейлік пен бірлікті нығайту күрделі және әмбебап процесс екенін атап өткіміз келеді. Ұлтшылдық бірлік пен мақтаныш сезімін ояту үшін тиімді болса да, сыни көзқарастар саяси тұрақтылыққа нұқсан келтіретін қателіктер және экономикалық теңсіздікті тудыратындығын баяндайды. Әралуандылықты мойындайтын және толерантты ұлттық құрылысқа ықпал ететін үйлестірілген тәсіл тұрақты және жағымды нәтижелерге әкеледі.

Әдебиеттер тізімі

1 Siroky D.S., Mueller S., Fazi A., Hechter M. Containing nationalism: Culture, economics and indirect rule in Corsica // *Comparative Political Studies*. – 2021. - No. 54 (6). - P. 1023-1057.

2 Adebawu W. Contesting multiculturalism: ethno-regionalism and contending forms of nationalism in late colonial Nigeria // *Commonwealth and Comparative Politics*. – 2018. - No. 56 (1). – P. 40-64.

- 3 Malešević S. Nationalism, war and social cohesion // *Ethnic and Racial Studies*. – 2011. - No. 34 (1). – P. 142-161.
- 4 Falola T. Nationalist ethos, collective reformation, and citizenry power. In T. Falola (Ed.), *Understanding modern Nigeria: Ethnicity, democracy, and development* (pp. 561-577). - Cambridge: Cambridge University Press, 2021. – 672 p.
- 5 Mosk C. Nationalism and economic development in modern Eurasia. - London: Routledge, 2013. – 320 p.
- 6 Larson E., Aminzade R. Nation-building in post-colonial nation-states: the cases of Tanzania and Fiji // *International Social Science Journal*. - 2008. - No. 59 (192). – P. 169-182.
- 7 Ahlerup P., Hansson G. Nationalism and government effectiveness // *Journal of Comparative Economics*. – 2011. - No. 39 (3). – P. 431-451.
- 8 vom Hau M., Helbling M., Tudor M., Wimmer A., Halikiopoulou D. The consequences of nationalism: A scholarly exchange // *Nations and Nationalism*. – 2023. - No. 29 (3). – P. 810-830.
- 9 Kasianenko N. Presidential rhetoric and nationalism: Evidence from Russia and Ukraine // *Nationalities Papers - The Journal of Nationalism and Ethnicity*. – 2021. – No. 49 (1). - P. 108-125.
- 10 Tudor M., Slater D. Nationalism, authoritarianism, and democracy: Historical lessons from South and Southeast Asia // *Perspectives on Politics*. – 2021. - No. 19 (3). - P. 706-722.
- 11 Yack B. Popular sovereignty and nationalism // *Political Theory*. – 2001. – No. 29 (4). - P. 517-536.
- 12 Bredahl K.N., Holtug N., Kongshøj K. Do shared values promote social cohesion? If so, which? Evidence from Denmark // *European Political Science Review*. – 2018. – No. 10 (1). - P. 97-118.
- 13 Dow D., Cuypers I.R.P. The influence of societal nationalist sentiment on trade flows // *Journal of International Business Policy*. – 2023. - Early Access. – URL: <https://doi.org/10.1057/s42214-023-00168-x>
- 14 Pryke S. Economic nationalism: Theory, history and prospects // *Global Policy*. – 2012. – No. 3 (3). – P. 281-291.
- 15 Zhang C. Postcolonial nationalism and the global right // *Geoforum*. – 2023. – No. 144. – 103824.
- 16 Chin C. Multiculturalism and nationalism: Models of belonging to diverse political community // *Nations and Nationalism*. – 2021. – No. 27 (1). – P. 112-129.
- 17 Dunaev V., Kurganskaya V., Shaikemelev M. Identity politics in managing the system risks of nation-building: On the example of the Republic of Kazakhstan // *Baltic Journal of European Studies*. – 2019. - No. 9 (1). - P.99-114.
- 18 Nurmakhanbetov A., Nurpeissof N., Kulalbek A., Shynar Z., Kuralbayeva A. Moral positions of youth on the basis of spiritual-patriotic upbringing // *Journal of Organizational Behavior Research*. – 2019. - No. 4 (1). - P.140-147.
- 19 Tsyrempilov N., Bigozhin U., Zhumabayev B. A nation's holy land: Kazakhstan's large-scale national project to map its Sacred Geography // *Nationalities Papers - The Journal of Nationalism and Ethnicity*. – 2022. - No. 50 (4). - P. 704-721.
- 20 Kaliyev D. Interpretation of history and nation building in Kazakhstan: Official historiography and ethnic narratives // *Logos-Vilnius*. - 2023. – No. 116. - P. 199-211.
- 21 Shylmambetov S., Saparov B. Some problems of the study of the regional Jadid movement in Kazakhstan in the context of the structure of national identity // *Bilig*. – 2023. - No. 104. - P. 179-205.
- 22 Schenk C. The migrant Other: Exclusion without nationalism? // *Nationalities Papers - The Journal of Nationalism and Ethnicity*. – 2021. - No. 49 (3). - P. 397-408.
- 23 Shashayeva G., Moldabekov Z.Z. Hospitality in Kazakhstan: The empire sings back // *Cultura - International Journal of Philosophy of Culture and Axiology*. – 2015. - No. 12 (2). - P. 163-180.

24 Kokisheva M., Nedlina V. Kuy: Traditional genre in contemporary music of Soviet and Post-Soviet Kazakhstan // Acta Histriae. – 2016. - No. 24 (3). - P. 663-676.

Насимов М.О., Паридинова Б.Ж.
Национализм как форма нациестроительства

Аннотация. В данной статье рассматриваются основные взгляды на понятие национализма как формы нациестроительства. Национализм служит мощной силой в процессе национального строительства. Построение нации означает усилия, предпринимаемые группой людей для развития общего чувства идентичности, общих ценностей и сплоченного политического сообщества на определенной географической территории. В этом контексте национализм действует как идеология и набор чувств, которые способствуют коллективному сознанию и лояльности людей по отношению к определенной нации. Подходы национализма к культурной идентичности, политическому единству, социальной целостности, государственности и гражданству, экономическому развитию и построению нации в постколониальном контексте, которые способствуют процессу нациестроительства, легли в основу гипотезы данной исследовательской работы. Проведен анализ актуальности и критических взглядов на укрепление идентичности и единства в рамках национализма, политической мобилизации, государственности и управления, экономического развития, постколониальной идентичности в процессе нациестроительства. В исследовании были систематизированы выводы отечественных ученых, опубликованные в зарубежных журналах. В ходе определения особенностей рассмотрения национализма как формы нациестроительства был сделан политический анализ и сделан ряд выводов. Подходы исследования отражают интегрированную и мультиметодологическую стратегию. Авторы уделили внимание диалектическому, сравнительному, структурно-функциональному и описательному методам анализа.

Ключевые слова: национализм, нациестроительство, идентичность, сотрудничество, единство, постколониальный, культура.

Nassimov M., Paridinova B.
Nationalism as a Form of Nation-Building

Abstract. This article discusses the main views on the concept of nationalism as a form of nation-building. Nationalism serves as a potent force in the process of nation-building. Nation-building refers to the efforts undertaken by a group of people to develop a shared sense of identity, common values, and a cohesive political community within a defined geographical territory. Nationalism, in this context, acts as an ideology and a set of sentiments that fosters a collective consciousness and loyalty among individuals towards a specific nation. Nationalism approaches to cultural identity, political unity, social integrity, nationhood and citizenship, economic development, and nation-building in the post-colonial context, which contribute to the process of nation-building, formed the basis of the hypothesis of this research work. An analysis of the relevance and critical views of the strengthening of identity and unity within the framework of nationalism, political mobilization, statehood and governance, economic development, and post-colonial identity in the process of nation-building was carried out. In the study, the findings of national scientists published in foreign journals were systematized. In the course of determining the features of considering nationalism as a form of nation-building, a political analysis was made of several conclusions. The research approaches reflect an integrated and multi-methodological strategy. The authors paid attention to dialectical, comparative, structural-functional, and descriptive methods.

Key words: nationalism, nation-building, identity, cooperation, unity, postcolonial, culture.